

Wilfried E. SCHREIBER

ACTUALITATEA CONCEPȚIEI LUI NICOLAE ORGHIDAN ASUPRA GENEZEI VĂILOR TRANSVERSALE DIN ROMÂNIA

În deceniile de la începutul și mijlocul secolului trecut, la Brașov au activat câțiva geografi care au fost, deopotrivă, dascăli îndrăgiți și cercetători talentați pe tărâmul geomorfologiei și geologiei: Nicolae Orghidan, Laurian Someșan și Heinrich Wachner.

Aniversarea a 125 de ani de la nașterea lui Nicolae Orghidan ne oferă prilejul plăcut de a reflecta asupra operei științifice a acestui important geograf și, în special, geomorfolog și să analizăm ce valoare mai au astăzi, după trecerea câtorva decenii, rezultatele cercetărilor sale.

În anul 1969 apare la Editura Academiei, sub îngrijirea lui Eugen Nedelcu, lucrarea lui Nicolae Orghidan *Văile transversale din România. Studiu geomorfologic*. Considerăm că este lucrarea cea mai importantă elaborată de acest cercetător pentru următoarele considerente:

1. Aflat la maturitatea științifică, Nicolae Orghidan începe cercetările asupra văilor, îndreptându-și atenția spre o vale transversală din regiunea Carpaților Curburii, valea Buzăului. După cum arată V. Mihăilescu în prefața acestei cărți fundamentale pentru geografia românească: „Această vale, prin sectorul ei de obârșie (Întorsura) sugerează aproape obligatoriu admiterea captării ca geneză a văii transversale respective. Și, totuși, N. Orghidan alege tocmai această vale pentru a demonstra existența străpungerilor anterioare în Carpații noștri într-o vreme când aproape în unanimitate geografii, în frunte cu Emmanuel de Martonne, admiteau numai captarea ca mecanism al formării văilor transversale”.

2. Problema străpungerilor transversale l-a preocupat apoi în continuare, N. Orghidan extinzându-și cercetările treptat la majoritatea văilor transversale importante din Carpații românești și chiar din afara acestora: Oltul, cu diferitele sale sectoare de defileu, Jiul, Someșul, Crișurile, Mureșul, Poarta de Fier a Transilvaniei, Culoarul Timiș-Cerna, Dunărea în sectorul Porților de Fier, precum și câteva văi din Carpații Moldovei.

3. Cartea *Văile transversale din România* a fost ultima publicație a profesorului N. Orghidan, ea apărând după dispariția acestuia. De aceea trebuie considerată drept testamentul științific al geografului.

Dacă profesorul Orghidan, prin primele sale cercetări asupra văilor transversale, a combătut ipoteza captărilor în regiunile studiate – ipoteză susținută în primul rând de Emmanuel de Martonne, o autoritate științifică de necontestat –, treptat autorul a acceptat și promovat concepția formării văilor transversale prin antecedentă și epigeneză pentru toate sectoarele importante cu caracter transversal ale văilor românești. Enunțând această concepție, N. Orghidan s-a aflat la unison cu numeroși autori, români și străini, care s-au pronunțat cu privire la una sau mai multe văi transversale din România, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în timpurile recente: L. Mrazec, A. Penck, G. Murgoci, A. Nordon, D. Burileanu, V. Mihăilescu, Gr. Posea, M. Iancu, L. Badea ș.a.

Printre variantele antecedentei, care au putut fi reconstituite de către N. Orghidan și alți cercetători, amintim următoarele:

- brațe marine preluate ulterior de râuri;
- sinclinale sau ondulații ale Pânzei Getice sau ale altor structuri;
- cursuri fluviale vechi, păstrate în timpul înălțării Carpaților din timpul Cuaternarului.

Pentru a verifica actualitatea concepției lui Nicolae Orghidan asupra genezei văilor transversale din România am utilizat un procedeu simplu: am parcurs o serie de lucrări cu caracter de sinteză (*Geografia României*, vol. III, 1987, *Carpații și Subcarpații României*, de Gr. P. Pop, 2000, *Geografia fizică a României*, de I. A. Irimuş, 2003), precum și studii geomorfologice, care au cuprins

în teritoriul analizat una sau mai multe dintre văile transversale, analizate și de N. Orghidan: Defileul Crișului Negru (I. O. Berindei, 1970), Defileul Mureșului între Toplița și Deda (M. Iancu, Tr. Naum, 1972), Defileul Crișului Repede (Aurora Posea, 1977), Defileul Coziei (L. Badea, 1983), defileele de pe Crișul Alb (P. Tudoran, 1983), cele din Munții Buzăului (M. Ielenicz, 1984), cheile și defileele din Munții Apuseni (P. Cocean, 1988), cele din Munții Retezat (P. Urdea, 2000), Defileul Oltului de la Racoș (A. Cioacă, 2002), Defileul de la Tușnad (W. Schreiber și Enikő Unger, 2006) etc.

Trebuie remarcat, de la început, că sintezele apărute ulterior volumului III din *Geografia României* nu aduc considerații noi. Ele încearcă să îmbine, adesea fără o aprofundare, diferitele teorii, parcă de teama de a nu supăra pe cineva sau de a greși. La A. I. Irimuș întâlnim, totuși, un pasaj, care reflectă o părere frecvent exprimată. Arătând că văile transversale au putut să apară în urma acțiunii a trei mecanisme: falii sau discontinuități geologice importante, antecedentă și captare, autorul concluzionează: „Cert este că nu putem identifica în configurația actuală a văilor carpatice o vale transversală sau parțial transversală la originea căreia să fi stat numai una din cauze ci, dimpotrivă, argumentele au demonstrat că de-a lungul evoluției lor, de la un loc la altul și de la o etapă la alta, toate cele trei cauze au fost posibile, dar ponderea a avut-o, pe rând, pentru fiecare caz în parte, una sau alta” (I. A. Irimuș, *Geografia fizică a României*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2003, pp. 111-112).

Afirmația, în principal justă, trebuie să suporte totuși câteva precizări:

– prin cele trei modalități de geneză nu a fost epuizată gama proceselor generatoare de văi transversale; lipsește, în primul rând, epigeneza, recunoscută și de N. Orghidan drept o cauză importantă;

– chiar dacă această gamă însemnată de procese a putut genera văi transversale, cu aspect de defileu, antecedenta este astăzi acceptată pe o scară mult mai largă decât celelalte, în speță, captările, și constituie mecanismul geomorfologic cel mai frecvent constatat în urma unor studii aprofundate la teren.

Într-adevăr, urmărind părerile cele mai autorizate, antecedenta a fost confirmată, ca proces generator total sau parțial, la următoarele văi transversale:

Începem cu valea transversală a Buzăului, pentru că a fost prima abordată de N. Orghidan. Dacă primele lucrări au preconizat alte mecanisme, începând cu 1931, anul apariției lucrării analitice a lui N. Orghidan, toți autorii care s-au ocupat de această vale au admis antecedenta. M. Iancu apreciază că au conlucrat și alți factori, ca tectonica și neotectonica.

La cele trei mari defilee ale Oltului, de la Tușnad, Racoș și de la Turnu Roșu la Cozia prin Carpații Meridionali, majoritatea geomorfologilor care au publicat studii după 1969, anul apariției cărții lui N. Orghidan, admit antecedenta ca principalul proces geomorfologic în geneza lor. Astfel, pentru Defileul de la Tușnad, W. Schreiber și Enikő Unger admit, ca proces primar, scurgerea pe un traseu așezat între cele două conuri vulcanice, Pilișca și Ciomadu. Un rol însemnat a revenit însă și faliei Oltului.

Defileul de la Racoș este considerat, de de cei mai mulți autori care au publicat rezultatele cercetărilor lor după 1969, drept antecedent (I. Tövissi, M. Iancu, N. Mihăilă și N. Popescu, A. Cioacă etc.).

În cazul defileelor de la Turnu Roșu și Cozia astăzi majoritatea autorilor acceptă antecedenta ca principalul mecanism geomorfologic în geneza acestora (V. Mihăilescu, I. Tövissi, L. Badea ș.a). Se remarcă aspectul de culoar larg, în planul superior al văii, care atestă existența unui traseu vechi, precuaternar, al Oltului și adâncirea, în planul inferior, odată cu și după înălțarea Carpaților în timpul Cuaternarului.

Pentru Olt este interesantă constatarea lui I. Tövissi (1978) că, de fapt, există de-a lungul acestui râu numeroase sectoare care nu au aspect de vale: este vorba de sectoarele din depresiuni (Ciuc, Brașov, Făgăraș), unde râul curge în partea cea mai joasă a unor forme de relief, care nu au fost create de el. Defileele, în schimb, au un caracter indiscutabil de vale. Considerăm că singurul mod prin care poate lua naștere un astfel de curs de râu este antecedentă.

Pentru defileele aflate la vest de Olt se acceptă și astăzi geneza lor prin antecedentă. Dacă pentru Defileul Jiului rolul undulațiilor Pânzei Getice a fost recunoscut încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai nou P. Urdea formulează, pentru coturile bruște de pe Râul Mare, Râul Bărbat sau Râul Alb, explicația că „aceste văi au urmat trasee vechi, instalate pe faldurile Pânzei Getice” (*Munții Retezat. Studiu geomorfologic*, București, Editura Academiei, 2000, p. 216).

Defileul Dunării de la Porțile de Fier are o geneză și astăzi controversată. Totuși, luând în considerare toate argumentele aduse de foarte mulți geomorfologi și geologi, formarea, în acest sector al cursului Dunării, prin antecedentă rămâne teza cea mai plauzibilă.

Mureșul în Defileul de la Toplița – Deda trebuie considerat, în mod asemănător cu cel al Oltului de la Tușnad, ca având un curs antecedent, printre vulcanii Munților Căliman și Gurghiu, constatare făcută, în contradicție cu H. Wachner, și de către N. Orghidan. M. Iancu și Tr. Naum consideră că Mureșul a utilizat strâmtoari preexistente, iar prezența aglomeratelor a facilitat dezvoltarea cursului actual.

În ceea ce privește râurile din vestul României – cele trei Crișuri –, aici cercetările mai noi (I. O. Berindei, Aurora Posea, P. Tudoran, P. Cocean etc.) au pus în evidență o geneză și evoluție mai complicată a defileelor, un rol esențial revenind epigenezei, proces recunoscut și de N. Orghidan drept însemnat, alături de antecedentă.

Astfel, pentru Crișul Repede și Crișul Negru, pe lângă epigeneză se consideră drept importantă pentru evoluția ambelor bazine și o captare (I. O. Berindei, Aurora Posea). La fel, defileele de pe Crișul Alb sunt considerate de către P. Tudoran (1983) ca fiind de natură epigenetică. La unul dintre acestea, Defileul dintre Gurahonț și Leasa, autorul consideră ca proces asociat captarea (dar nu în locul indicat de R. Ficheux), iar pentru Defileul de la Tălagiu ar fi avut un rol însemnat și o linie de falie.

Este însă deosebit de interesant de urmărit cum explică N. Orghidan valea transversală a Crișului Repede fără să apeleze la captare: curgerea râurilor spre bazinele marine sau lacustre din nordul și vestul Munților Apuseni, rolul sedimentării, al reliefului preexistent (dezvoltarea mare a suprafețelor de nivelare) și, apoi, scăderea nivelului lacustru, dar și existența unor discordanțe structurale dintre masivele Meseș și Plopiș, pe de o parte, și Apusenii Centrali pe de alta.

Fără să mai insistăm asupra altor păreri sau a altor văi transversale, concluzionăm prin câteva constatări generale:

1. Luând în considerare văile transversale în ansamblul lor, constatăm că ele sunt, de regulă, forme de relief complexe. În geneza văilor mari, două dintre mecanisme se dovedesc aproape generale: antecedentă și epigeneză. Ambele au fost recunoscute ca atare de către N. Orghidan. Desigur, la multe dintre văile transversale se asociază și cauze tectonice, în primul rând prezența faliilor, ca fâșii de rezistență mai redusă a terenului. Captările fluviale rămân importante, în primul rând în evoluția văilor mici.

2. Rezultatele obținute de-a lungul anilor și publicate în volumul *Văile transversale din România* s-au bazat pe o bună cunoaștere a literaturii din țară și de peste hotare și pe o analiză minuțioasă, competentă și obiectivă a terenului. Iată o mostră din cartea lui, care-l atestă pe N. Orghidan ca un fin observator și un talentat narator: „Un bun punct de observație pentru sectorul central și sudic al defileului e Poiana Suliței (958 m). Privind spre sud, vedem desenându-se între

Năruțu de pe dreapta și Cozia de pe stânga Oltului o suprafață lată (5 km), care din locul unde ne aflăm lasă impresia unui singur plan neted, aplecat spre est. În realitate, suprafața aceasta, care la piciorul Năruțului are înălțimea de 1000 m, scapă spre est la înălțimea Foarfecii (800 m). Sub acest al doilea nivel, bine dezvoltat și în stânga Oltului, pe povârnișul Coziei, s-au păstrat urmele unei trepte mai înguste de circa 600 m. În această ultimă treaptă e tăiat canionul actual al Oltului, cu acei umeri și cu resturile unor nivele mai noi, rău conservate, care se pot racorda cu terasele cuaternare din regiunea dealurilor. Avem în fața noastră imaginea tipică a unei văi «îmbucate»” (p. 72).

3. După scurgerea a trei decenii și jumătate constatăm că cercetările ulterioare confirmă în mare măsură observațiile și interpretările geomorfologice ale lui N. Orghidan. Putem aprecia, deci, contribuția științifică a autorului cărții *Văile transversale din România* drept importantă și durabilă. Constatarea aceasta subliniază valoarea remarcabilă a omului de știință care a fost Nicolae Orghidan, de la nașterea căruia s-au scurs 125 de ani.

Zusammenfassung

Im Jahre 1969 erschien das Buch Orghidans „*Die Quertäler Rumäniens. Geomorphologische Abhandlung*“, seine wichtigste Arbeit. Auf dem Höhepunkt seiner wissenschaftlichen Laufbahn angelangt und mit großer Geländeerfahrung analysiert der Autor die Rolle der geologischen und geomorphologischen Prozesse in der Entstehung der Quertäler. Als die wichtigsten davon schätzt er Andezedenz und Epigenese ein, während er anderen Vorgängen, vor allem aber der Anzapfung, eine viel geringere Rolle zusteht. Diese Ansicht steht im Einklang mit fast allen nachher veröffentlichten geomorphologischen Analysen. Diese Tatsache stellt den Wert der Beobachtungen von Nicolae Orghidan unter Beweis.